

Черкаська область
Жашківський район
село Вороне
Відділ освіти
Жашківської районної державної адміністрації
Жашківський районний методичний кабінет
Вороненська загальноосвітня школа I – III ступенів
Жашківської районної ради Черкаської області

Краєзнавчо-дослідницька робота
для експедиції «Моя Батьківщина - Україна»

на тему:

« Рідного слова краса і співучість»
(Топоніміка малої батьківщини)

2013

Автор : Сіра Галина Романівна, учитель української мови та літератури
Вороненської ЗОШ І-ІІІ ступенів, вища кваліфікаційна категорія;

Адреса ЗНЗ: Черкаська обл., Жашківський р-н, с. Вороне, вул. Леніна 67,
Т: 0474797240; ін.:19234

Адреса: Черкаська обл., Жашківський р-н, с. Вороне, вул. Леніна 58 ,
М. т. : 0967487024, ін.:19234

Анотація:

З першої сторінки даної роботи ви зрозумієте, як цікаво й необхідно вивчати топоніміку рідного краю.

Ви дізнаєтесь про далеку історію минулого нашої місцевості, особливості місцевого ландшафту і дрібні географічні об'єкти.

Топоніміка , яка є однією з галузей ономастики, відбиває не тільки далеке минуле, але й порівняно недавні часи та сучасність. Тому важливе значення мають топонімічні свідки, що відображають географічні поняття.

Питання про виникнення, розвиток особових назв, зокрема родових прізвищ, назв населених пунктів, назв річок, місцевостей, здавна було предметом зацікавлення не лише мовознавців, а й істориків , культурологів, географів.

Зміст

1. Вступ	5
2. Топоніміка	7
3. Топонімічні назви с. Вороне	12
4. Висновки	19
5. Використані джерела	20
6. Додатки	21

Герб села

Герб села є синьо-жовтим геральдичним щитом із зображенням тварин, які мають тотемне значення. Вороні коні символізують космічний вогонь, мужність, силу; синій колір - колір річки Гірський Тікич; жовтий - основа життя, колосся – символізує стародавню цивілізацію хліборобів на території села. Лебідь, риба та ворон - символізують динамічність, триєдність земного буття, прогресивний рух вперед. Лебідь - це сучасний етап села щодо буття людини і природи. Риба – ушавлення села навіть за межами області. Ворон – тотемний історичний символ походження села.

Вступ

...взагалі без імення ніхто не буває.

Хто б не родився на світ – родовита людина чи проста,

Кожного з них породивши, іменням батьки наділяють.

Гомер «Одіссея»

Так, кожен з нас має свої імена і прізвища, а ще й по батькові. Це власні назви людей, які досліджує такий розділ мовознавства, як ономастика і її складова частина – антропоніміка. Проте власні назви існують не лише у людей. Їх мають географічні об'єкти: населені пункти, особливості рельєфу місцевості, водні об'єкти. Це назви сіл, міст, річок, озер, гір, урочищ, боліт, джерел тощо.

Географічні назви - один із багатьох елементів культури народу. Середовище, в якому живе людина, це не тільки квартира, робота, транспорт, дача тощо. Це і чисельні назви, без яких не можна визначити місцезнаходження будь-якого об'єкту. Навіть неможливо уявити, що всі знайомі і незнайомі нам об'єкти раптом втратять або ж одночасно змінять свої назви. Почнеться хаос. Водночас географічні назви не тільки визначають адресу об'єктів, але і виховують, створюють певну «ауру», що в свою чергу так чи інакше впливає на життя людини.

Ніколи не варто забувати, що першою ознакою географічного об'єкту є його назва. Такі назви в минулому ніколи не давалися випадково. Вони дуже влучно відображали особливості природи тієї чи іншої місцевості, її природних багатств, а також економічні, культурні, побутові умови життя людей. Географічні назви - це ніби мова землі, яка розповідає допитливому і небайдужому про свої багатства, історію, таємниці, щастя і горе народу. Недарма у далекому минулому свої села люди називали Щастям, Зіронькою,

Розумницею, Веселим Кутом, Добролюбівкою, Милою тощо. І жодної тобі Ковбасівки.

На жаль, в Україні все змінювалося. Для знищення душі народу необхідно зруйнувати його культурне середовище. А це не тільки церкви та школи, не тільки мова та імена, але й географічні назви.

Напевно, слід не стільки перейменовувати, як назавжди повертати милозвучні давні назви. Абсолютна більшість із них заслуговує на нашу увагу і шану.

Топоніміка

Питання про виникнення, розвиток особових назв, зокрема родових прізвищ, назв населених пунктів, назв річок, місцевостей, здавна було предметом зацікавлення не лише мовознавців, а й істориків, культурологів, географів. Ці питання висвітлює така наука як ономастика.

Онома́стика (від грец. *ὄνομα* — «ім'я», «назва») — наука, розділ мовознавства про сукупність власних (у більш вузькому сенсі - особистих) імен (онімів) об'єктів. Ономастика вивчає історію та закономірності їх виникнення, розвитку і функціонування, зміни, поширення і структури власних імен у мові і мовленні, в літературній і діалектній сферах.

Предмет ономастики

Предметом вивчення є такі групи власних імен:

- антропоніми (прізвища, прізвиська, псевдоніми і аноніми),
- топоніми, гідроніми,
- зооніми, фітоніми,
- космоніми, астроніми,
- хрононіми, та ін.

Галузі ономастики

Ономастика, відповідно до категорій власних імен, має кілька розділів:

- топоніміка вивчає власні імена географічних об'єктів;
- антропоніміка досліджує власні імена людей;
- зооніміка займається власними іменами тварин;
- етноніміка вивчає походження етнонімів.

Слово *ономастика* має два значення: сукупність власних назв у словниковому складі мови, а також галузь мовознавства, що вивчає назви країн, міст і сіл та їхніх частин, назви морів, річок, озер, гір та інших ономастичних об'єктів; імена, прізвища й прізвиська людей тощо.

Галузь знань, що всебічно вивчає географічні назви, їх походження, смислове значення, зміни в написанні, вимову, називається топонімікою. В географічних назвах знайшли своє відображення природні умови, ресурси, історичні події, розвиток і розміщення господарського комплексу в минулому та на сучасному етапі, імена, прізвища людей, радощі і печалі народу, міграційні процеси.

Із розселенням племен і народів по материк Євразія говори та діалекти колишньої мовної спільності відособлювались і виникали нові мовні групи, сім'ї, окремі мови (слов'янські). Свідченням цього є гідроніми, які збереглися на території Черкащини, в Зарубинецькій культурі. Згодом, слов'янські племена зазнають впливу іраномовних племен - відомих під загальною назвою савромати, або сармати.

У VI-VIII столітті в результаті поділу слов'ян на східних, західних і південних, відбулась диференціація колись єдиної мови.

Пізніше у IX-X століттях виникає об'єднання східних племен під назвою Русь, Київська Русь - і таким чином виникають давньоруські (українські) топоніми, які поступово змішуються з топонімами кочових народів (тюрки, печеніги, авари, хозари, угри, тощо) - всі вони залишили певний слід у нашій топоніміці.

Тому вивчати історію, географію рідного краю без топоніміки не можливо.

Наука, що вивчає ці назви, а точніше – їх походження, значення і написання, називається топонімікою (від грец. *topos* - місце і *onima* - ім'я).

При проведенні топонімічних досліджень необхідні знання з історії, географії, лінгвістики. Об'єктами вивчення цієї науки є топоніми - сукупності географічних назв, притаманних тій чи іншій території, місцевості. Назви ці

цікаві й історією своєї появи. Багато хто з них відсилають до першооснов існування на цій території стародавніх мов, історичних подій, особливостей рельєфу місцевості. Традиційно існуючі топоніми, що дійшли в первозданному вигляді, зберегли до наших днів слова, які вже зникли з мови.

Часто їх супроводжують легенди, пов'язані з їх появою на картах. Ось чому їх вивчення так важливо краєзнавцям і тим, кому не байдужа історія своєї країни, свого регіону. Топонімічні традиції даної місцевості враховують комісії з топоніміки, які є при органах влади. Вони займаються присвоєнням назв новим вулицям, площам, провулкам, населеним пунктам. Ці ж комісії відповідають за їх перейменування, з урахуванням сформованих історичних назв та особистостей, біографія яких була пов'язана з цими місцями. Це стає можливим, якщо сприймати топоніми як особливі слова, що мають велику інформаційну цінність, які потребують спеціального вивчення та навіть охорону, враховуючи ту функцію, яку вони відіграють у мові. Топоніміка має різний підхід до назв об'єктів. Вона пропонує свої закони і правила для назв природно-фізичних і рукотворних об'єктів, назв населених пунктів і місцевостей, внутрішньоміських топонімів. Макротопонімія вивчає великі території і географічні об'єкти, мікротопонімія - особливості місцевого ландшафту і дрібні географічні об'єкти. З одного боку, ця наука примикає до лінгвістики, з іншого, - до історії. Історик шукає в ономастичному матеріалі відомості про певні аспекти минулого рідного краю. А філологів вона цікавить з точки зору розвитку мови. Крім цього, в ряді пунктів ономастика тісно зливається і з географією, етнографією, соціологією. Об'єднує їх і матеріал досліджень. Наприклад, літописи, розрядні книги, підсумки перепису тощо, які є основними документами для історичних досліджень, є також і невичерпним джерелом для ономастики. Але ці документи (географічні назви, імена та прізвища і т. ін.) історик, лінгвіст, етнограф, географ і соціолог аналізують по-різному, з різною метою та для одержання різної інформації. Історичний потенціал, який є в імені,

знаходить своє відображення в тому, що він багатьма нитками пов'язаний з різноманітними сферами людської культури і виникає в колективі, з потреб колективу і відображає риси, що мають значення для колективу, який знаходиться на певному ступені історичного розвитку. Епоха і рівень знань людства накладає свій відбиток на ім'я. Звертання до окремих ономастичних основ і моделей завжди історичне, тому доповнення в ономастичне дослідження історичним моментом вкрай необхідне.

Топоніміка включає такі поняття:

- 1) гідроніми (назви водних об'єктів: річок, озер, колодязів і т.д.);
- 2) фоніми (назви курганів);
- 3) ойконіми (назви населених пунктів);
- 4) спелеоніми (назви печер, скельних навісів);
- 5) ороніми (назви мінливостей рельєфу місцевості: хребтів, гір, долин, ярів, впадин і ущелин);
- 6) хороніми (назви країв і країн);
- 7) гордоніми (назви вулиць);
- 8) агороніми (назви майданів, площ);
- 9) дромоніми (назви шляхів сполучення);
- 10) урбаноніми (назви міських об'єктів);
- 11) космоніми (назви космічних тіл).

Для топоніміки характерні свої специфічні методи досліджень. Основну роль відіграють польові дослідження, збір первинного матеріалу, виявлення природних, історичних і етнографічних особливостей певного регіону, особливостей, які визначають своєрідність топонімів. Топоніміка використовує методи, які притаманні історичній науці, - роботу з архівними матеріалами, аналіз письмових джерел. На службу топоніміці поставлені методи, які властиві географічній науці - картографічний, просторово-

порівняльній та інший. Велике значення має етимологія географічних назв, тобто пояснення їхнього походження, усвідомлення первинного змісту назви того чи іншого об'єкта. Будь-яка географічна назва має своє значення. І переважна більшість їх виникла стихійно, проте зовсім невипадково: беззмістовних топонімів немає. Втім, частина з них цілком "прозора". Однак багато топонімів розгадати не так легко.. Є чимало гіпотез, здогадок, проте багато з них ще чекають пояснень, які б задовольнили допитливих.

Топонімічні назви с. Вороне

Наша Черкащина має декілька тисяч топонімів . Адже переважна більшість географічних об'єктів , що нас оточують, мають свої назви. А кожна назва – це маленька сторінка історії , це пам'ять століть , яка передається від одного покоління до іншого.

Заснування поселення Вороне відноситься до глибокої сивої давнини. Перші згадки в писаних документах про назву с. Вороне зустрічаються з 1545 року, а землі села разом з землями Уманщини належали до володінь Звенигородського козака Данила Базановича. Крім згадок про село Вороне в історичних документах, свідчать ряд знахідок на берегах річки "Гірський Тікич", ставу, полях, території села, різних старовинних речей: кам'яні молотки, сокири різних форм, наконечники стріл, глиняний посуд, монети та інше. Так на косогорах урочища "Гроші", схилах "Кузьменкового яру" на "Пташникового яру" під час оранки поля виявлено буро-попелясті місця ґрунту.

У с. Вороне виявлено залишки поселення трипільської культури та курганні поховання доби ранньої бронзи і кочівників X століття. Як свідчить аналіз топонімії краю, місцевість, де зараз знаходиться Вороне, у 11—12 століттях належала до терену, на якому перебували племена огузів-торків (від них назва річок Торч та Торчиця) та чорних клобуків.

За визначенням археологів, які в 1935 році проводили обстеження місцевості, це залишки випалених людських жител, які відносяться до далекого минулого нашого краю - давніх поселень. На буро-попелястих місцях знайдено куски випаленої глини подібної до сучасної глини, але світло-попелястого відтінку, без повної форми. Виявлені житла нагадують форму сучасного куреня.

Час листає сторінки історії далі. На карті французького інженера Г. Л. Біплана, який брав участь у будівництві фортець на Україні в

першій половині XVII ст. (1638 р) на карті є помітка збудованої фортеці в с. Вороне (старому кладовищі) над ставом (дані інституту ім..Потебні АН УРСР).

Вона була збудована з дубових колод, обкопана глибоким ровом шестиметрової ширини.

З розповіді корінних жителів про виникнення та заснування села, яка передавалась з покоління в покоління, донесли нам таку історію. На місцевості, де нині розкинулось село, стояв дрімучий ліс, росли столітні дерева: дуб, липа, граб, ясен, вільха, по між них куші ліщини, бузини та різне різнотрав'я, де вигулювали звірі та птиця.

Виникнення поселення відбулося значно раніше(zareєстровано літописом). Початківцями були селяни-втікачі від насильницької праці, жорстокого гніту та знущань пана-поміщика. Ці люди понад усе любили дане Богом життя, працю, а найбільше любили волю.

Втікаючи, вони осіли серед дрімучого бору, де неподалік протікала річка. Під житла поробили звичайні землянки, з підручних матеріалів дерева, очерету, глини. Життя підтримували рибальством, мисливством, збиральництвом (ягоди, гриби, яйця дикої птиці). Їх було шість родин, прізвища поселенців були Оберемок, з якого пішли прізвища: Могила, Маляр, Команчук, Гаврилук, Сокоренко, Окоча.

З плином часу, корчували вікове дерево, звільняючи ділянки землі під посів зернових культур. Поселення поступово розросталось, збільшувалось населення. Селяни почали займатися землеробством, скотарством. Будинки вже зводилися з дерева і обкидали глиною, вкривали житньою соломою, невеличке поселення виростає до хутора, де вже працювала кузня.

Свідченням давнього виникнення с Вороне було старе кладовище, дуже старе, яке знаходиться на краю ставу, на якому була збудована фортеця. Тут же неподалік стояла старенька дерев'яна церква. Все це окопане великим глибоким ровом. Поряд, біля кладовища під час розкопок знайдено рів

трьохметрової глибини. На сьогодні цього немає. Частина зсунулась в став при великій воді; земля тут була піщана, частину забрали на будівництво доріг, ферм. Стареньку церкву, яка не вмщала прихожан була розібрана з придатного матеріалу була побудована каплиця на нововідкритому кладовищі, яке межувало з старим.

Отже, все це ще раз підтверджує, що поселення брало початок заснування на території, де тепер побудована нова лікарня, баня, територіальний центр, тут же стояла Свято – Михайлівська церква, тепер стоїть будинок культури. Тепер тут вимальовується центр села.

Тому вивчати історію, географію рідного краю без топоніміки не можливо.

Топонімічні назви села Вороне слід розподілити на такі основні групи:

- 1. пов'язані з іменами чи прізвищами засновників поселень або на чийх землях воно розташувалося (Щітинів, Ковальчуків, Гарнавів, Окочів ліси, Чортів, Чуйків ставки, Михайлюкова окраїна, Плешова яма, Федикове поле, Махинине, Макарове мілководдя, Кацембиха, Харове) ;*
- 2. назви, пов'язані з рельєфом місцевості (Коняча голова, Чагарі, Великі та Малі Кручки, Куціївка) ;*
- 3. найменування, перенесені від назв тварин (Ведмеже) ;*
- 4. найменування від типу самих поселень (Весела Стінка) ;*
- 5. назви, похідні від виробництва, які розташовувались на їхній території чи поблизу (Цегельня) ;*
- 6. назви періоду радянського ладу (Друга П'ятирічка).*

Словник топонімів села Вороне складають:

1. Біла скала
2. Баліцьке
3. Басів камінь
4. Біликовий берег, Біликовий камінь
5. Березина
6. Бурти
7. Ваканець
8. Ведмеже
9. Великі та Малі Кручки
10. Великі та Малі Кринички
11. Великий та Малий Кудачок
12. Весела стінка
13. Вершинська річка
14. Воловнянський ставок
15. Гроші
16. Ганки
17. Гарनावів ліс
18. Друга п'ятирічка
19. Задвірки
20. Залеська
21. Кацембиха
22. Ковалів ставок
23. Ковальчуків ліс
24. Короленкові землі
25. Корців
26. Коняча голова
27. Куціївка
28. Любарова левада

29. *Мазкове*
30. *Макарове*
31. *Махинине*
32. *Микитова левада*
33. *Михайлюкова окраїна*
34. *Ночовки*
35. *Озруд*
36. *Одайський струмок*
37. *Окочів ліс*
38. *Племешова яма*
39. *Пташників яр*
40. *Редькове поле*
41. *Ременюків шпиль*
42. *Рудьове провалля*
43. *Самійлове*
44. *Самійлів яр*
45. *Саранюкове поле*
46. *Тайвань*
47. *Титів*
48. *Федикове поле*
49. *Харове*
50. *Цегельня*
51. *Чагарі*
52. *Чеська яма*
53. *Чорне мілководдя*
54. *Чортів ставок*
55. *Чуйків ставок*
56. *Щітинів ліс*
57. *Ясінське*

Підтверджуючи вищесказане, можна навести такі приклади.

Характер будови і форм рельєфу місцевості можна зрозуміти навіть почувши місцеві назви (мікротопоніми). Річка Гірський Тікич типова рівнинна річка. Але свою назву одержала через те, що місцями на поверхню виходять гірські породи – граніт УКЩ.

«Басів камінь», «Біла скала» - ці назви пов'язані з геологічною будовою місцевості. «Біла скала» - урвище на правому березі річки з виходом на поверхню білої глини. По цій глині у річку постійно сповзають зсуви, які утворюють «Великі» та «Малі Кручки».

В далекому минулому для кращого орієнтування на місцевості, селяни давали назви полям, лісам, лугам, ярам за природними ознаками їхнього розташування, конфігурації площі та прізвиськом власника. Наприклад: Північно-східні «Чагарі», «Щітинів ліс» (Кондратюк Олександр Макарович - 1882 рік - Щітин), (1961 рік - розкорчований). Поле №1, площа -220,5га.

На схід від села знаходиться «Редькове поле» (площа 32га), на північ від нього два озера. Більше «Ведмеже», в засушливі роки не висихає (0,3-0,5 га). На південь від «Редькового» - «Великі Кручки», за ними - урочище «Гроші» . Низина «Грошей» межує з «Саранюковим» полем (площа - 0,40га). «Короленкові землі» тягнуться - від «Малих» до «Великих Кручок».

Є «Микиткова левада», « Біликовий берег». До 1917року на «Біликовому Березі» був відкритий кар'єр, в якому добували камінь на будівництво доріг твердим покриттям. Добутий камінь возили гужовим транспортом з «Біликового берега» вбхід через річку на леваду до міста Жашкова.

В далекому минулому на «Біликовому березі», біля «Білої скали» селяни будували водяні млини. Тут теж був збудований міст через річку Гірський Тікич, яким проходила дорога Київ-Одеса («Чумацький шлях»). Саме тут біля мосту виглядав з води великий камінь - валун червоного граніту «Басів камінь».

Це лише окремі приклади. Щоб розповісти про всі географічні назви села, не вистачить ні часу, ні сил. Це велике дослідження, яке варте уваги для збереження історії рідного краю для прийдешніх поколінь.

Отже, вивчення власних географічних назв сприятиме висвітленню важливих явищ історії українського народу та його мови, допоможе більш поглибленому усвідомленню процесів розвитку сучасної літературної мови, забезпечить ширше використання топоніміки.

Висновки

Вивчення топоніміки рідного краю необхідне тому, що часто простота розшифровки тієї чи іншої географічної назви насправді виявляється не настільки очевидною, як це здається на перший погляд.

Оскільки топоніміка відбиває не тільки далеке минуле, але й порівняно недавні часи та сучасність. Тому важливе значення мають топонімічні свідки, що відображають географічні поняття.

Місцеві жителі пишаються з того, що їм довелося жити на даній місцевості, ділитися спогадами про минуле рідного краю.

На жаль, чудові українські назви кутків нашого села є перейменованими, наприклад, центральна вулиця нашого села носила назву «Уманський шлях» чи «Чумацький шлях» на вулицю Войцехівського. Це говорить про втрату своєї історично обумовленої назви.

Географічні назви села – це велике культурне надбання всього українського народу, і вимагають такого ж державного захисту, як і архітектурні пам'ятники.

Переконана, що слід не перейменовувати, а назавжди повертати милозвучні давні назви, абсолютна більшість із них заслуговує на нашу увагу і шану.

Використані джерела

1. Артеменко Ю.Г. Вороненці. Жашків. - 1999. – 111с.
2. Географія Черкаської області . Підручник для 8-9 класів ЗНЗ.
Сальваровський Я.Р., Черкаси:Вибір – 2000.
3. Інтернет – ресурс:
 - Топоніміка. Вікіпедія.
4. Історія міст і сіл України. Черкаська область. Тронько П.Т. .К.: -1972.
5. Смілянець П.Ф. Історико - географічний нарис про с. Вороне.
Рукопис.1970 р.
6. Хрестоматія з географії України: Посібник для вчителя /упоряд
П.О. Масляк, - П.Г. Шищенко, К.. Генеза, 1994.